

the Iberian pattern under which the Neanderthal enclaves existed for a long among people who had brand new systems of cultural adaptation, i.e. among the Homo sapiens sapiens.

Key words: *the Paleolithic Age, Neanderthal enclave, the Neanderthals.*

УДК 902'1(477.7)

І. А. Цеунов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЯМНИХ ПЛЕМЕН ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Ямна культура відноситься до раннього періоду бронзового віку. Поширення ямної культури - від Дністра до Зауралля. Основні ознаки поховань в Північному Приазов'ї: розміри поховальної ями (могили) коливаються від 1,2 м довжини (найменше) та 0,7 м ширини до 2,8 м довжини та 2,2 ширини. З оброблених поховань - 35 % основні, 65 % - впускні. Важливо відмітити високий відсоток основних поховань, які відносяться до ямної культури. З 65 % впускних більшість впуцені в енеолітичні поховання. Поховання орієнтовані: на схід - 26 %, на північний схід - 25 %, на південний схід - 5 %, на південь - 2 %, на захід - 2 %; крім того, кенотафів - 8 %, кістяків, які розчленовані в такій мірі, що не виявляється можливим виявити орієнтацію - 12 %, кістяків, які настільки погано збереглися, що неможливо виявити їх орієнтацію - 20 %. Традиція розчленування трупів була пов'язана з божеством родючості, якого було розчленовано та розкидано по полям. Він робить припущення, що такі дії населення племен ямної культури були націлені на задобрення богів та сподівання на гарний врожай. Північне Приазов'я є типовим регіоном розселення ямної культури. Фактично цей регіон знаходився у центрі проживання ямної культурно-етнічної спільності.

Ключові слова: *бронзова доба, ямна культура, Північне Приазов'я.*

Археологія вивчає історію людства дописемного періоду. Ямна культура є культурою епохи ранньої бронзи. Чому для нас історія племен ямної культури є актуальною? Вона актуальна тому, що вивчаючи дописемні племена ми вивчаємо власну історію - історію людства. Конкретизація в регіоні нам потрібна для глибокого, ретельного та всеохоплюючого аналізу даної спільноти, виокремлення її культурних та побутових відмінностей та особливостей. Крім того вивчення племен ямної культури дозволяє вивчити міграцію племен в індоєвропейському контексті в III тис. до н. е.

Період існування – ХХХ–ХХІІІ ст. до н. е. [1] Географічні межі Північного Приазов'я охоплюють степову смугу північного узбережжя Азовського моря від р. Молочної на заході до р. Міус на сході.

Ямна культура відноситься до раннього періоду бронзового віку. Поширення ямної культури – від Дністра до Зауралля. Джерельною базою нашого дослідження стала вибірка з 56 поховань, 20 курганів. Взагалі джерельна база ямної культури не є великою і різноманітною – здебільшого курганні поховання; відомо на території Приазов'я лише одне поселення – Роздольне. Першим з дослідників ямну культури виділив В. Городцов – на початку ХХ ст. Вагомий внесок у вивчення племен ямної культури вніс російській археолог М. Мерперт. На сьогоднішній день її вивчають О. Шапошнікова, І. Ковальова, З. Маріна, А. Ніколова, М. Ричков, Д. Тесленко та інші [2].

Варто відзначити основні ознаки поховань в Північному Приазов'ї: розміри поховальної ями (могили) коливаються від 1,2 м довжини (найменше) та 0,7 м ширини (с. Старобогданівка, Мелітопольського р-ну, Запорозької обл., к. 6. п. 9.) [6] до 2,8 м довжини та 2,2 ширини (с. Огородне, Першотраневого р-ну, Донецької обл., к. 1. п. 5.) [3]. З оброблених поховань – 35 % основні, 65 % – впускні. Важливо відмітити високий

відсоток основних поховань, які відносяться до ямної культури. З 65 % впускних більшість впушені в енеолітичні поховання. Поховання орієнтовані: на схід - 26 %, на північний схід – 25 %, на південний схід – 5 %, на південь – 2 %, на захід – 2 %; крім того, кенотафів – 8 %, кістяків, які розчленовані в такій мірі, що не виявляється можливим виявити орієнтацію – 12 %, кістяків, які настільки погано збереглися, що неможливо виявити їх орієнтацію – 20 %.

У 90 % поховань в могилі знаходився один кістяк і лише в 10 % – два (більша кількість не зустрічалась). Пози поховання є тотожними для всієї ямної культури (на правому боці – 20 %, на спині – 32 %, кенотафів – 8 %, розчленованих кістяків – 13 %, решта кістяків (27 %) настільки погано збереглися, що не видається можливим виявити позу похованого. Хотілось би підкреслити особливість кенотафів з нашої вибірки ямної культури північного Приазов'я - в них повністю відсутня вохра. Також в кенотафних похованнях (98 %) майже повністю відсутній інвентар, лише в 2 % обробленого матеріалу присутні крем'яні знаряддя праці (ножевидні пластини або ножі). Варто відзначити відчутний відсоток розчленованих кістяків, часто зустрічаються такі види розчленування як: відрубання кінцівок, розчленування грудної клітини, відрубання голови та ін. Сучасний українській археолог Борис Дмитрович Михайлов, спираючись на релігійні тексти Угарита робить висновок, що традиція розчленування трупів була пов'язана з божеством родючості, якого було розчленовано та розкидано по полям. Він робить припущення, що такі дії населення племен ямної культури були націлені на задобрення богів та сподівання на гарний врожай [4].

Керамічний посуд зустрічається в 23 % з усіх оброблених поховань. З цих поховань лише в 50 % збереглися вінчики посудів. З того посуду, де є вінчики у 45 % наявний на них зубчатий штамп, крім того, на посуді присутні розчіси, вертикальні насічки, накольчатий орнамент. Посуд в середньому – 12–15 см висоти та від 6 до 12 см у діаметрі.

У 50 % оброблених поховань міститься вохра, вона простежуються, здебільшого, на черепах та стопах кістяків. Тільки в 8 % збереглися очеретяне підстилка. В 16 % поховань було знайдені коричневий тлін від підстилки.

В 21 % від усіх поховань містяться крем'яні знаряддя праці: ножі, ножевидні пластини, наконечники стріл. Лише в 2 % поховань зустрічаються відщепи, які не є знаряддями праці. Характерно, що всі крем'яні вироби світлого кольору, часом трохи патинизовані. Варто відзначити, що кремій на момент ранньобронзового віку відігравав ключову роль у господарчій діяльності племен Північного Приазов'я, адже і мідь, і бронза були задорогими матеріалами, щоб з них виробляти повсякденні знаряддя праці (скребки, серпи) та зброю (наконечники стріл).

У 12 % оброблених поховань зустрічаються металеві вироби – мідь і бронза (у співвідношенні 35 на 65). Мідні – швайки, ножі; бронзові – ножі (8–12 см. довжини), які були покладені в дерев'яні футляри і так збереглися до нашого часу. Окремо варто відзначити кам'яні стели, які клали в поховальну яму, іноді ними перекривали яму поховання. Стели діляться на антропоморфні, зооморфні та фалосоподібні. Більшість - антропоморфні. Стели зустрічаються у 10 % курганних поховань племен ямної культури. Але, варто відзначити, що у більшості поховань не по одній стелі, а по дві, три. Частіше всього зустрічається в одному похованні і антропоморфні, і зооморфні стели. Антропоморфні стели мають чіткі, яскраві малюнки, які відображають ідеологічні уявлення населення племен ямної культури. Варто відзначити дерев'яні вироби, які зустрічаються в 8 % поховань – з них більшість (90 %) це футляри від бронзових ножів (довжиною 14–16 см).

У 7 % похованнях можна зустріти остеологічний матеріал – копита тварин, пронізки, які були зроблені з кісток тварин, різноманітні прикраси зроблені з зубів тварин. Під с. Старобогданівка, що в Михайлівському районі Запорізької області був

знайдений футляр, розміром 5 см на 2 см. На цьому футлярі, із зовнішньої сторони, були вирізьблені гравюри-насічки, що свідчить про естетичні уявлення людей з племен ямної культури Північного Приазов'я.

43 % поховань – безінвентарні, що може свідчити про низький соціальний статус так похованих людей та про високу коштовність виробів з кремнію, міді, а тим більш бронзи [5; 7].

У висновку можна сказати, що Північне Приазов'я є типовим регіоном розселення ямної культури. Фактично цей регіон знаходився у центрі проживання ямної культурно-етнічної спільності. Цей факт у співвідношенні зі знахідками підштовхує до висновку, що ямна культура в Північному Приазов'ї є типовою для себе. Вивчаючи ямну культуру даного регіону ми вивчаємо ямну культуру взагалі - її побут, вірування, традиції, світогляд.

Список використаної літератури

1. Археологія України : курс лекцій : навч. посібник / Л. Л. Залізняка, О. П. Моця, В. М. Зубар та ін. ; за ред. Л. Л. Залізняка. – К. : Либідь, 2005. – С. 141.
  2. Там само, С. 142.
  3. Посредников В. Материалы курганов у с. Огородное (Северное Приазовье) / В. Посредников, Н. Зарамская // Донецкий археологический сборник / науч. ред. В. А. Посредников. – Донецк : Аверс ко ЛТД, 1993. – Вып. 4. – С. 96.
  4. Михайлов Б. Каменная могила и её окрестности : сб. науч. ст. / Б. Михайлов. – Запорожье : Дикое поле, 2008. – С. 92.
  5. Кульбака В. Соматичні культури бронзового віку півдня Східної України / В. Кульбака, В. Качур. – Маріуполь : ПГТУ, 1998. – С. 4.
  6. Кульбака В. Давні індоєвропейці України в світлі новітніх археологічних досліджень / В. Кульбака, В. Качур. – Маріуполь : ПГТУ, 2002. – С. 44.
  7. Ричков М. Індоевропейська спільність і ямна культура / М. Ричков // Археологія / гол. ред. П. Толочко. – К. : Академперіодика, 2008. – Вип. 2. – С. 60.
- Стаття надійшла до редакції 10.09.2012.

I. Tseunov

GENERAL CHARACTERISTICS OF THE NORTH AZOV PIT TRIBES

The pit culture dates back to the early Bronze Age. The pit culture spreads from the Dniester to the Trans-Urals. The main features of the burials found in the North Azov are the following: the dimensions of the burial pit (the grave) varies from 1,2 meters in length (the smallest) and 0,7 meters in width to 2,8 meters in length and 2,2 meters in width. Among the burials under research 35 % are the main ones and 65 % are the inlet ones. It is noteworthy that the percentage of the main burials relating to the pit culture is very big. Most of the 65 % inlet burials are included in the Neolithic burials. The found burials open on to the following directions: to the east – 26 %, to the north-east – 25 %, to the south-east – 5 %, to the south – 2 %, to the west – 2 %; among them cenotaphs amount to 8 %, skeletal frames disjointed to the extent that it is impossible to find out about the origin – 12 % and skeletal frames not preserved to the extent that it is possible to find out about the origin – 20 %. The tradition of disjoining corpses is attributed to the god of fertility who had once been disjointed and spread among the fields. He assumes that those acts made the tribe of the pit culture were aimed at making the gods feel consented and in hoping for good crop yields. The Azov Area is a region fit for spread of the pit culture. In fact, the region is the center of the pit cultural and ethnic society.

Key words: *the Bronze Age, pit culture, the North Azov.*